

Interpretácia, domestikácia, manipulácia (davisti a F. X. Šalda) *

RADOSLAV PASSIA, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

PASSIA, R.: Interpretation, demestication, manipulation (DAVists and F. X. Šalda).

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 58, 2011, No 4, p. 358 – 366.

The study deals with the relationship between the critics from the magazine DAV's circle and the Czech critic F. X. Šalda. There seem to be three complementary ways of relating to Šalda that can be tracked in the Davists' approach to him from 1937 (F. X. Šalda's death), and especially after 1948: they are called domestication, interpretation and manipulation. Šalda's critical methods were well received and applied by Slovak marxist critics from the magazine DAV in order to solve Slovak culture problems, however his opinions were also significantly reshaped under the influence of ideology. Vladimír Clementis is used as an example to prove the fact.

The study also deals with the influence of Šalda's personalistic criticism as a model and pattern on Slovak cultural environment before World War II. and is concerned with opinion adjustments made by some of the Slovak promoters of Šaldaesque criticism after the rise of Communist dictatorship (Alexander Matuška). In conclusion there is given evidence that Šalda as a representative of a certain approach to cultural issues is to some extent still present in the current Slovak literary discussions, e.g. in Július Vanovič's works.

Key words: literary criticism, Czecho-Slovak literary context, group DAV, F. X. Šalda

Naším cieľom je *ukázať*, čo sa dialo v rukách davistov s nepočtenými slovacikami Františka Xavera Šaldu v tridsiatych rokoch 20. storočia; *sledovať* vo výberových sondách davistické a podavistické, resp. na davistickú tradíciu nadväzujúce interpretácie Šaldových súdov o slovenskej literatúre aj neskôr (myslíme tu aj na širší okruh DAV-u, najmä na skupinu R-10, Alexandra Matušku a Michala Chorvátha); a napokon tiež *naznačiť* niektoré ďalšie aspekty vnímania Šaldovej kritickej metódy, resp. „šaldovských hodnôt“ v slovenskom kultúrnom kontexte v období po roku 1948. Ak teda hovoríme v názve tejto štúdie o interpretácii, máme presne na mysli davistickú a podavistickú¹ interpretáciu Šaldovej kritickej koncepcie a jeho poznámok k slovenskej literatúre. Domestikáciu, interpretáciu a manipuláciu chápeme čiastočne synonymne ako tri komplementárne spôsoby privlastnenia, ktorými davisti od roku 1937 (smrť F. X. Šaldu), ale najmä po roku 1948 k Šaldovi pristupovali. Pod domestikáciou myslíme ich snahu presadiť šaldovský typ

* Text odznel ako príspevok na vedeckej konferencii *Minulosť kritiky a možnosti jej dejinnej konceptualizácie* (Podoby, premeny a historická reflexia kritického písania), ktorú usporiadal Ústav slovenskej literatúry SAV 16. júna 2011 v Bratislave. Ostatné príspevky z tejto konferencie budú uverejnené v nasledujúcom čísle časopisu.

¹ Pod „po-davizmom“ mám na mysli neskoršie názory davistov a prispievateľov DAV-u (napríklad členov skupiny R-10).

kritiky na Slovensku a pod manipuláciou výsledok tohto úsilia, ktorý bol vo viacerých parametroch vlastne nešaldovský (ak šaldovský typ kritiky definujeme na základe najčastejšie uvádzaných parametrov: nedogmatickosť, príležitostnosť, páľčivosť, personalizmus, pátos, prepojenie života, umenia a spoločnosti a podobne).

Kritická činnosť F. X. Šaldu (1867 – 1937) bola medzi svetovými vojnami jedným z dôležitých vektorov, ktoré fragmentarizovanú, ale málo štruktúrovanú slovenskú kultúru orientovali smerom k aktuálnemu európskemu daniu. Šalda sa síce až na pár výnimiek neangažoval v slovenských veciach priamo, no kvantitatívne skromná odnož jeho diela so vzťahom k Slovensku sa vyznačovala vzácnu odolnosťou voči oficiálnym kultúrno-politickým a ideologickým postojom, ktorým niektorí podliehali masívne a natrvalo (Albert Pražák) alebo aspoň v niektorých obdobiach (Jaroslav Vlček).²

Šaldova „európskosť“ sa pre slovenský kontext rodí postupne a vrcholí v tridsiatych rokoch 20. storočia ako logický dôsledok prístupu považujúceho jednotlivé národné kultúry za teoreticky rovné, pričom ich jedinečná existencia má vlastne rovnaké črty ako v prípade konkrétneho umelca: „Tvorivý umelec jest vzvýšená individuálnost, někdo, kdo se odlišuje, ne ze své zvůle, ale prostou skutečností své jsoucnosti.“³ Jednotlivé kultúry sú síce principiálne, ale zároveň len *potenciálne* rovnoprávne – mapovanie nerozvinutých možností tej-ktorej kultúry, teda úsilie o naplnenie tohto potenciálu rovnosti, je jednou z významných úloh šaldovského typu umeleckej kritiky. Principiálna nezastupiteľnosť jednej národnej kultúry inou vyplýva predovšetkým zo súboru špecifických črt a vlastností, čiže takých odlišností, ktoré nie sú prejavom aktuálneho voluntarizmu, ale spomenutou „prostou skutočnosťou“. Takéto „internacionálne“ nazeranie na dobovo citlivú národnú problematiku si medzi nastupujúcou ambicióznou generáciou slovenských intelektuálov muselo získať svojich priaznivcov.

Šalda prijal kultúrnu odlišnosť Čechov a Slovákov ako fakt, to však zároveň znamenalo, že univerzálne hodnotové kritériá, cez ktoré nazeral na českú či svetovú literatúru, bez rozpakov uplatňoval aj vo svojich teoretických požiadavkách na slovenskú literatúru. Aj keď jej miesto vidí po boku českej literatúry, čo vyplývalo z dejinného vývoja aj z aktuálneho situovania oboch kultúr do spoločného štátu, neočakáva od nej, že sa stane regionálnou, teda závislou od „materskej“ literatúry, ale ako najvhodnejšia forma ich vzájomného vzťahu sa mu javí „partikularizmus“ – tvorivé dopĺňanie sa oboch kultúr. Aj v tomto bode sa stretávame s aktívnou úlohou kritiky, ktorá má toto vedomie formovať a pestovať, teda „kritiky v plném, tvořivém smyslu slova, kritiky jako organizačního uvědomění, které by čelilo centralismu a vzdorovitě neplodný separatism proměnilo v bohatý životný partikularism. Jen takový plodný životný partikularism může se vyrovnat centralismu a doplnit jej ve vyšší jednotu“.⁴ Navonok paradoxný fakt, že o slovenskej literatúre takmer nepísal, bol v skutočnosti konzekventným naplnením jeho predstavy o zodpovednom, priam bytostnom angažovaní sa kritiky v národnej kultúre. Káľalov-

² O vývoji Vlčekových názorov na vzťah slovenskej a českej literatúry píše napríklad Ludvík Patera v zborníku *Příspěvky k dějinám slovákistiky na FF UK*. Praha : FF UK, 1998.

³ ŠALDA, F. X.: Na thema umění a život. In: ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy II. 1919 – 1921*. Praha : Československý spisovatel, 1959, s. 246.

⁴ ŠALDA, F. X.: Centralism a partikularism v písemnictví našem a cizím. In: ŠALDA, F. X.: *Šaldův zápisník I. 1928 – 1929*. Praha : Československý spisovatel, 1990, s. 305.

sky⁵ tútorský prístup k Slovensku mu bol cudzí,⁶ pociťoval ho ako falošný a pre budúcnosť novej republiky kontraproduktívny: „Slovensko bude národné i štátné tím jednotnejší s námi, čím více mu bude práno jeho samostatnosti literárne kulturní, a nejen literární, i správni, církevní, školské.“⁷ Šaldova neochota kriticky reflektovať aktuálne literárne dianie na Slovensku teda celkom iste vychádza z jeho chápania národnej otázky: úlohou kritika je overovať univerzálne hodnoty na pôde jedinečnej kultúry, čiže ak nedisponuje dostatočnou znalosťou slovenskej literatúry a dejín, nepozná ich „ducha“, musí sa vzdať možnosti písať o nej sústavnejšie. Týmto prístupom prakticky podporil tvoriace sa kvalitatívne vyššie priestory slovenskej literatúry a jej kritickej reflexie (čiže ono prehlbovanie potenciálu), v ktorom sa už slovenský spisovateľ nemusel zaoberať predovšetkým problémami národnej existencie v konzervatívnom zmysle slova – a ani nemohol byť hodnotený len „staromartinskými“ očami. Šaldova autorita teda podporila zmenu dovtedajšieho defenzívneho typu národnej kultúry, zameraného na konzervovanie národnej osobitosti, na otvorený typ, ktorý si kritériá svojho sebahodnotenia usúvzťažňuje so širšími, ak chceme európskymi kontextami.⁸ Zároveň sa hodnotiaci dôraz definitívne prenáša z preferovania požiadaviek „národného kolektívu“ na konkrétnu umeleckú individualitu, čo v umeleckej praxi znamená rehabilitáciu tvaru vo vzťahu k téme.

Pozrime sa znovu na mnohonásobne tematizovanú (a z hľadiska objavovania nových prameňov azda aj vyčerpanú) otázku vzťahu niektorých slovenských súčasníkov k Šaldovi. Že na Slovensku značne rezonoval, že mal svoj vplyv, je nesporné. Svedčí o tom aj celkom zrejmy nepomer medzi skromným počtom Šaldových kritických príspevkov na slovenské témy a dosť rozsiahlou medzivojnovou reflexiou jeho diela a váhou jeho názorov v slovenskom literárnom živote.⁹ Šaldov kritický duch sa na Slovensku najvýraznejšie udomácnil v prostredí davistov. Na príčine bol nepochybne fakt, že podobná všeobecne rešpektovaná osobnosť otvorená aj voči úsiliu ľavicovo orientovaných spisovateľov na Slovensku v čase po vzniku spoločného štátu chýbala. Šaldovo sympatizujúce prijatie niektorých českých proletárskych spisovateľov dávalo mladým davistom do rúk argumentačnú výbavu pri obrane svojich aktivít. A hoci nikto z nich nemal priamy záujem vykročiť na cestu synovského zavrhnutia otcovej životnej púte, ich vzťah k Šaldovi bol nielen obdivný, ale možno v ňom vystopovať aj istý druh manipulácie s jeho myslením. Mladí davisti si

⁵ Karel Kálal (1860 – 1930) – český učiteľ, organizátor školstva na Slovensku po r. 1918, publicista, autor viacerých kníh o Slovensku.

⁶ Odmietnutie tohto prístupu sa naplno prejavilo napríklad v Šaldovej recenzii knihy Aloisa Mrštíka *Hore Váhom* v roku 1919. Pozri: ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy II. 1919 – 1921*. Praha : Československý spisovatel, 1959, s. 106 – 111.

⁷ ŠALDA, F. X.: Centralisace nebo decentralisace? In: ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy II. 1919 – 1921*. Praha : Československý spisovatel, 1959, s. 160.

⁸ S. Šmatlák o tejto modifikácii kultúrnej paradigmy konštatuje, že „ideové východiská a myšlienkové princípy, ktoré pri formulovaní názoru na túto problematiku uplatňoval, robia zo Šaldu v nezveličenom zmysle slova aj **zakladateľa** historicky nového chápania Slovenska, slovenského národa a slovenskej kultúry v českom duchovnom prostredí“ (ŠMATLÁK, Stanislav: Šalda a jeho „slovenský rozmer“. In: *Romboid*, roč. 22, 1987, č. 5, s. 5).

⁹ Pozri napríklad štúdiu Vladimíra Petříka *Slovenská kritika v tridsiatych rokoch a F. X. Šalda*. In: ROSENBAUM, Karol (ed.): *Československý literárny kontext*. Bratislava – Praha : Slovenský spisovateľ – Československý spisovatel, 1980, s. 132 – 143.

iste všimli „malý“ rozdiel, ktorý ich však od Šaldu „ontologicky“ oddeľoval, v situácii prvorepublikového Československa sa však rozhodli, že ho radšej nebudú zvyrazňovať. Kým Šalda žil svoj život ako neustálu občiansku angažovanosť a intelektuálny *súboj*, davisti preferovali triedny *boj* – iste ich však potešilo, že sa z času na čas ocitli na chvíľu v rovnakom zákope. Áno, bol to boh ich mladosti, ako o ňom v ankete-nekrológu napísal jeho najvýraznejší slovenský pokračovateľ A. Matuška,¹⁰ ale len málokto sa mohol s odstupom rokov pochváliť, že by sa mu podarilo naplniť aj ďalšiu časť Matuškovho plamenného výroku: „Tomu nás tiež naučil on: aby sme nikdy, ale skutočne nikdy nepopľuvali to a nezabudli na to, čomu sme sa korili v mladosti.“¹¹ Ak sa chcel niekto koriť Šaldovi, ťažko sa bez skutočného popretia prvého mohol neskôr začať koriť Stalinovi...¹²

Pripomeňme si teraz niektoré vyjadrenia davistov na adresu tohto českého kritika a pokúsme sa o ich hodnotenie. Na prvý pohľad sa zdá, že v nekrológu Vladimíra Clementisa Šalda a Slovensko¹³ je prítomná ozvena diskusií na trenčianskoteplíckom kongrese slovenských spisovateľov (1936), kde Šaldovo meno často zaznievalo.¹⁴ Ak si však zalisťujeme v skorších ročníkoch *Davu*, zistíme, že tento nekrológ je vlastne len oprášenou verziou takmer osem rokov starého článku, ktorý z čísla 7/1929 vyškrtol cenzorský úrad.¹⁵

¹⁰ MATUŠKA, Alexander: Čím nám bol? In memoriam F. X. Šaldu. In: *DAV*, 1937, č. 3, s. 8.

¹¹ Tamže.

¹² „V Moskvě byl konán v srpnu sjezd spisovatelů sovětských i cizích. Hlavní řečník Gorkij, zákonodárce dnešního literárního Ruska, pokládal za svou povinnost prohloubit ještě beztak již hluboký příkop, který odděluje ruský východ od evropského západu. Jeho řeč oplývala nadšením pro dnešní Rusko, pro Rusko Stalinovo, které prý jedině neujařmuje ani vůle ani svědomí spisovatelova, (...) a s opovržením mluvil o západě, kde prý je spisovatel otrokem fašismu a kapitalismu. Takový byl v podstatě tenor negativné části jeho řeči. Dostalo se mu odpovědi i u nás. Nejlépe myslím Janem Slavíkem, dobrým znatelem Ruska, který mě přesvědčuje svou pravdivostí a pravdomluvností; Slavík vypočetl Gorkému všechno, co nesmí vidět, a zejména, že nesmí vidět úplnou ujařmenost literatury Stalinem, jehož umělecká politika dělá prý horší a směšnější skopičiny než stará umělecká a literární politika carská a veštvala již do smrti nejednoho spisovatele i bolševického přesvědčení, jen když se dost málo odchýlil od přikázaného směru a od naporučené šablony.“ Tol'ko jeden z jednoznačných Šaldových postojov k Stalinovi v článku Společenské kolektívum a spisovateľské individuuum zo *Zápisníka* 1934/35 (cit. podľa: ŠALDA, F. X.: *Šaldův zápisník VII. 1934 – 1935*. Praha : Český spisovatel, 1994, s. 1 – 2).

¹³ F. X. Šalda zomrel 4. apríla 1937. Clementisov nekrológ pôvodne vyšiel v časopise *Tvorba*, roč. 12, 1937, č. 16 (16. 4. 1937), s. 247.

¹⁴ L. Novomeský toto rezonovanie popísal v článku Šalda a Slovensko z roku 1937 takto: „V širokých – v kultúrno-politických – obrysoch sa už dnes vytvára takýto šaldovský pomer menovite medzi slovenskou a českou literatúrou. Známý trenčianskoteplický literárny kongres práve na tomto podklade vytýčil svoj pomer k českému kultúrnemu prostrediu. Odmietol zjednocováciu horlivost', ale prihlásil sa k spolupráci s výkvetom českého kultúrneho života. Takéto rozhodnutie slovenským literátom Šalda poradil, ale predovšetkým umožnil. Lebo pripravil preň v Čechách pôdu odmietnutím českého literárneho centralizmu a kultúrneho imperializmu“ (NOVOMESKÝ, Ladislav: *Manifesty a protesty. Výber zo statí a príspevkov o kultúre a umení*. Bratislava : Epona, 1970, s. 302).

¹⁵ Poľ hodinka s najslávnejším mužom českej literárnej kritiky. In: *DAV*, roč. 3, 1929, č. 7, s. 94. Citované podľa reedície *DAV*-u z roku 1965, ktorá vyšla aj s prílohou pôvodne cenzurovaných, vo svojej dobe neuverejnených príspevkov. Zdá sa teda, že Clementis si s nekrológom v r. 1937 nedal zvláštnu námahu a v zásade len prevzal formulácie z tohto anekdotického, ale predovšetkým voči nemenovanému kritikovi, za ktorým nemožno nevidieť Šaldu, značne ironického nepodpísaného článku z roku 1929. Za jeho autora sa v článku označuje „člen redakcie“ – s najväčšou pravdepodobnosťou V. Clementis. Nájde tam totiž tie isté voľne prerozprávané Šaldove vyjadrenia známe z Clementisovho článku Šalda a Slovensko.

Clementis vo svojom článku konštatuje, že z poprevratovej generácie slovenskej inteligencie majú k Šaldovi najbližšie práve davisti. Zo Šaldovho odkazu zdôrazňuje najmä jeho *kriticizmus* a práve v tomto bode sa podľa Clementisa Šalda a davisti stretávajú. Všimnime si však, akým spôsobom pracuje s jednotlivými Šaldovými výrokmi: kritika totiž necituje, ale len nepresne parafrázuje. Tieto parafrázy majú podobu spomienok na ich stretnutie a rozhovor v Piešťanoch v roku 1929. O aký typ „nepresností“ ide? Porovnajme Clementisove konštatovania s presnými citátmi zo Šaldovho článku *Centralism a partikularism* v písomníctví našem a cizím.¹⁶ Toto porovnanie môže mať svoju výpovednú hodnotu, lebo stretnutie sa odohralo v tom istom roku 1929, keď Šalda spomínaný článok uverejnil vo svojom *Zápisniku*. Clementis si síce pri koncipovaní nekrológu o osem rokov neskôr Šaldove názory môže overiť z dobovo notoricky známeho a citovaného článku *Centralism a partikularism (...)*, no neurobí to a radšej sa opiera o svoje „spomienky“ na krátke kúpeľné stretnutie. Jednotlivé neúplné a deformované Šaldove názory na niektoré osobnosti slovenskej literatúry, majú zrejme poslúžiť davistickému hnutiu v boji proti martinskému kultúrnemu centru, ktoré bolo v tom čase dôležitým terčom kultúrne orientovanej davistickej publicistiky, lebo prirodzene zastupovalo skôr konzervatívnu časť politického spektra.

Napríklad, podľa Clementisa si Šalda o Vajanskom myslí asi toto: „Svoj posudok o spisovateľovi Vajanskom zhmul do takej šaldovsky charakteristickej poslednej vety: Odvar z Turgeneva, ale nie ten najlepší.“¹⁷ Ale sám Šalda o ňom v roku 1929 píše toto: „Chtěl jsem vědět, kdo je to ten Hurban-Vajanský, patriarcha tehdejšího kulturního Slovenska, na něhož útočili tak vášnivě mladí Slováci realisticky usměrnění. A přečetl jsem si několik jeho románů, takovou Suchou ratolest, takové Letiace tiene, takový Pustokvet a řekl jsem tenkrát Kraicovi,¹⁸ že se Hurbanu-Vajanskému do jisté míry křivdí, alespoň jako beletristovi. Byl to ovšem realism velmi krotký, hodně tam bylo idealistických konvenčností, místy z toho kapal odvar turgeněvský, ale přesto všecko: psal to básník. Básník ovšem ve stavu naturálním, spíše básnický naturel, než kultivovaný a uvědomělý duch umělecký. Ale měli jsme v Čechách v románě společenském tehdy něco lepšího? Václav Vlček, tehdy tak vysoko ceněný jako romanopisec, byl vedle Vajanského vymočená juchta.“¹⁹ V Clementisovej interpretácii je Šaldov postoj k Hviezdoslavovi nasledovný: „Na konci charakteristiky básnického diela Hviezdoslavovho za jednoznačný úsudok: Protestantská lyrika a také něco ako náš Svato-pluk Čech.“²⁰ No Šalda napísal v roku ich piešťanského stretnutia a osem rokov pred svojou smrťou toto: „V literárně-historických knížkách stojí, tuším, že Hviezdoslav je obdoba k našemu Svatopluku Čechovi. Ale mně se zdá méně akademický; a na některých věcech zdálo se mi, jakoby utkvělo něco z odlesku až Pana Tadeusze: zrovna tak přisáta k rodné hroudě, k domácí krajině a k domácímu lidu byla ta poesie. A jaký umělec slova, hledající a tvořící, byl ten starý pán!“²¹ A keď Clementis nechá vo svojom článku prehovorit' Šaldu o Škarvanovi, zdôrazní, ako inak, internacionalizmus a buričstvo: „Zato sa vrelo rozhovoril o osobnosti

¹⁶ ŠALDA, F. X.: *Centralism a partikularism v písomníctví našem a cizím*. In: Šalda, c. d. 2, s. 297 – 305.

¹⁷ CLEMENTIS, Vladimír: *O kultúre a umení*. Bratislava: Tatran, 1977, s. 99.

¹⁸ Pravdepodobne Ján Blahoslav Kraicz (1869 – 1929), český politik a lekár slovenského pôvodu, ktorý sa v rokoch 1918 až 1928 venoval rozvoju Červeného kríža a organizácii slovenského zdravotníctva.

¹⁹ ŠALDA, F. X.: *Šaldův zápisník I. 1928 – 1929*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 298.

²⁰ Clementis, c. d., s. 99.

²¹ Šalda, c. d. 2, s. 299.

denie v súvislosti s estetikom Georgom Lukácsom, o bojovne naladených marxistických publicistoch, či priamo politikoch platí o to viac: „Objektívni správnosť poznání, o níž, jak se ukázalo, rozhodoval zase jen podle svých subjektivních představ kritik či dokonce politik, funkcionář, staví se jako regulativní příkaz proti spontánnosti uměleckého činu.“²⁷

Proces ideologickej adopcie, ktorý začali davisti voči Šaldovi realizovať už počas jeho života, sa završoval postupne v desaťročiach po jeho smrti. Dialo sa to tak, že sa z niektorých spoločne vybojovaných bitiek urobilo čosi ako systémové strategické partnerstvo: „Hoci Šalda prišiel úplne z opačnej, z idealistickej filozofickej oblasti, jeho pojetie vzájomného pomeru kultúr dvoch národov je zhodné s pojatím dialektickomaterialistickým, s pojatím marxisticko-leninským,“²⁸ tvrdí napríklad Ladislav Novomeský v článku Šalda a Slovensko, ktorý je v podstate jedným z početných slovenských komentárov textu Centralism a partikularism v písemnictví našem a cizím.

Rozhodujúci Šaldov prínos pre rast a intelektuálne sebavedomie slovenskej kultúry nespočíva v sústredenosti a presnosti konkrétnych kritických súdov o nej. Mnoho z našej literatúry nepoznal a z toho, čo poznal, ho asi máločo naozaj zaujalo. Bol to bytostný záujem o kvalitu a odstránenie deformácií českého kultúrneho života, ktorý stál za Šaldovým rozhodnutím mlčať o „slovenských veciach“, teda vyjadrovať sa k nim len naozaj príležitostne. Tým, že sa otvorene vyjadril o svojej „nekompetentnosti“ hodnotiť slovenskú literatúru, priznal jej vysoký status samostatnosti. A to v čase, keď z pozitivistického hľadiska nepochybne väčší znalci literatúry na Slovensku – A. Pražák a J. Vlček – ju implantovali do spoločného tela československej literatúry. Dôležitosť tohto postoja zvyrazňovali už davisti, aj Clementis oceňuje Šaldovu zásadnú kritiku oficiálneho čechoslovakizmu a konštatuje, že úvahy o slovenskej literatúre „boli akýmsi vedľajším produktom veľkej duševnej dielne Šaldovej“.²⁹

Presvedčivo to v už spomenutej ankete *Davu* napísal Michal Chorváth: „Prechod slovenskej kultúry od ducha martinského k duchu šaldovskému bude istotne pokladaný v budúcnosti za najzaujímavejší úsek slovenských kultúrnych dejín. Tento proces začal dávno pred pôsobením Šaldovým a bude trvať ešte dlho po jeho smrti, a už preto, keď vylúčime domnienky ostatné, nemožno hovoriť na tému „Šalda a Slovensko“ v tom presnom a skoro etymologickom smysle, ktorú značí. Omnoho oprávnenejšie je hovoriť o vplyve F. X. Šaldu na lepšie poznanie kultúrneho denia slovenského u jednotlivcov a o aplikovaní kritických metód Šaldových na slovenské kultúrne problémy.“³⁰

Bol to naozaj matuškovský boh mladosti, ktorý sa často vzýval, ktorým sa často kadečo zdôvodňovalo a pretláčalo, o ktorom sa v tridsiatych rokoch napísalo z bibliografického pohľadu dosť, no vlastne rovnako málo konkrétneho ako napísal on o slovenskej literatúre. Dobiehalo, oprašovalo a prikrášľovalo sa neskôr. Aj slovenskí komunisti potrebovali svojho Belinského, teda kritika, ktorý už začínal chápať, ale predsa ešte úplne nepochopil objektívne zákonitosti behu sveta a literatúry. Keďže ho nemohli nájsť na Slovensku, stal sa ním chtiac-nechtiac Šalda. Po tichu v prvej polovici päťdesiatych

²⁷ Tamže, s. 11 – 12.

²⁸ Novomeský, c. d., s. 300.

²⁹ Citované podľa: Šalda a Slovensko In: Clementis, c. d., s. 100, pôvodne v časopise *Tvorba*, roč. XII, 1937, č. 16 (16. 4. 1937), s. 247.

³⁰ Čím nám bol? In memoriam F. X. Šaldu. In: *DAV*, 1937, č. 3, s. 8.

rokov³¹ sa Šaldov prvý významný návrat koná v roku 1957, keď pri 20. výročí jeho smrti mu je venované celé tematické číslo *Slovenských pohľadov* (č. 4/1957) a aj potom sa jeho meno spomína najmä pri okrúhlych šaldovských výročiach a z jednotlivých výrokov je zrejmé, že sa F. X. Šalda stáva čoraz viac nie živým vzorom istej nasledovaniahodnej kritickej koncepcie, ale skôr vývojovým protočlánkom marxistickej kritiky: „Zdá sa, že nepochybíme, ak si začneme zvykať v našej socialistickej prítomnosti hovoriť o našom³² Šaldovi tak, ako ruskí komunisti už hovoria o našom Gercenovi, o našom Bielinskom.“³³ A táto interpretácia Šaldu ako „charakterného“, aj keď svetonázorovo nie celkom zorientovaného predchodcu svetlej prítomnosti, zostala v oficiálnych literárnych kruhoch petrifikovaná až do konca komunistického režimu.³⁴

To však nie je koniec slovenského šaldovského príbehu. Šalda ako predstaviteľ istého typu kritiky a hodnotovej orientácie funguje ako dištinktívne pozadie demaskovania poprevratových pozícií Alexandra Matušku u Júliusa Vanoviča, ktorý svoju knižku o Matuškoví rozdelil na tri časti, Rozhovory, Chvála a Skepsa. V prvých dvoch starších častiach sú Vanovičove postoje k Matuškoví afirmatívne, v časti Skepsa prehodnocuje a nanovo premeriava Matušku skrz jeho „nešaldovské“ postoje po r. 1948 – „Všetko nasvedčuje, že Alexander Matuška má v sebe viac individuality – hoci jedinečnej, tvorivej a výraznej – ako celistvej, seba samu zaväzujúcej, a tak i charakternej personality. A práve táto skutočnosť vrhá základné svetlo na jeho dielo i život (...).“³⁵ Poprevratový Matuška vo Vanovičových očiach zlyháva kvôli absencii „charakternej personality“, čo je zrejmý šaldovský odkaz. Možno povedať, že Vanovič si pôdu pre súčasnú kritiku Matušku cez Šaldu „pripravil“ už monografiou o Václavovi Černom, v ktorej formuluje svoju predstavu o kontinuite personalistickej kritiky: FXŠ ju pestuje v „čase dobrom“ (pokojný prelom storočí a prajná atmosféra medzivojnovnej republiky) a Václav Černý ju dokáže udržať v „čase zlom“ (2. svetová vojna a obdobie po r. 1948). Logický krok potom vedie k porovnaniu životných a profesionálnych osudov dvoch pokračovateľov, či potenciálnych pokračovateľov FXŠ, žijúcich v „čase zlom“, vyplýva z neho, že Matušku nemožno považovať za „do našich čias predĺžené Šaldovo kritické svedomie (...), dedič[a] jeho úlohu (...).“³⁶ čo podľa Vanoviča plne platí o Václavovi Černom.

³¹ Oskár Čepan naznačuje zmenu oficiálnych „priorít“ v prístupe k Šaldovi už od r. 1947: „Roku 1947, pri prvom decéniu smrti, v desiatom roku, bez Šaldu prevládali v spomienkových článkoch tituly: Šalda – učiteľ, Šalda kritik, Šaldova veľkosť, Šaldova súčasnosť, Šaldova ľudovosť a pod. Nijako neprekážalo, že práve vtedy sa Šalda začal chápať opäť viac ako časová než nadčasová osobnosť, že v strede záujmu bolo hlavne jeho dielo, ohraničené poslednou bodkou, a nie ťažko definovateľná „duša“ tohto diela. Vtedy boli aktuálnejšie okolnosti bezprostredného boja, nie „zajtrajška“. Viac sa hovorilo o jeho popularite ako o „aristokratizme“ a iných veciach „diabolských““ (ČEPAN, Oskár: Šalda problémový. In: *Kultúrny život*, roč. 22, 1967, č. 51 – 52, s. 16).

³² Zvýraznil L. Novomeský.

³³ NOVOMESKÝ, Ladislav: Náš Šalda („Dělník a tvůrce lidství“). In: *Romboid*, roč. 2, 1967, č. 2, s. 50.

³⁴ S. Šmatlák vo svojom jubilejnom článku Šalda a jeho „slovenský rozmer“ prakticky potvrdzuje staršie Štollove a Novomeského interpretácie vzťahu marxistov k Šaldovi (pozri: ŠMATLÁK, Stanislav: Šalda a jeho „slovenský rozmer“. In: *Romboid*, roč. 22, 1987, č. 5, s. 8).

³⁵ VANOVIČ, Július: *Chvála a skepsa. Kniha o Alexandrovi Matuškoví*. Ivanka pri Dunaji : F. R. & G., 2007, s. 201.

³⁶ VANOVIČ, Július: *Osobnosť Václava Černého*. Bratislava : Kalligram, 1999, s. 283.

Šaldovská, personalistická kritika ako model a „vzor“ je teda do istej miery „v hre“ aj v aktuálnej slovenskej literárnovednej diskusii.

Štúdia vznikla ako súčasť kolektívneho grantového projektu *Kapitoly z dejín slovenskej literárnej kritiky (1945 – 1970)*. VEGA č. 2/0113/10. Vedúci riešiteľ Mgr. Vladimír Barborík, CSc.

LITERATÚRA

- BOR, E. Ján: Na návšteve u Šaldu. In: *Elán*, roč. 7, 1937, č. 8, s. 2.
- CLEMENTIS, Vladimír: *O kultúre a umení*. Bratislava : Tatran, 1977.
- ČEPAN, Oskár: Šalda problémový. In: *Kultúrny život*, roč. 22, 1967, č. 51 – 52, s. 16.
- ČERNÝ, Václav: Na pamäť F. X. Š. In: *Slovenské pohľady*, roč. 73, 1957, č. 4, s. 342 – 358.
- Čím nám bol? In memoriam F. X. Šaldu. In: *DAV*, 1937, roč. IX, č. 3, s. 7 – 10.
- Dav* (reedícia). Zodp. redaktor Ľudo Obtulovič. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965.
- DRUG, Štefan: *DAV a davisti*. Bratislava : Obzor, 1965.
- CHAROUS, Emil: *Rozdily sblížuji. Čeští spisovatelé o Slovensku*. Praha : Slovenský literárny klub v ČR, 2005.
- CHORVÁTH, Michal: Hrst' spomienok a úvah. In: *Slovenské pohľady*, roč. 73, 1957, č. 4, s. 416 – 421.
- CHROBÁK, Dobroslav: Kanálska ulica č. 4. In: *Elán*, roč. 7, 1937, č. 8, s. 4.
- JANKOVIČ, Milan: *Dílo jako dění smyslu*. Praha : Pražská imaginace a Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, 1992.
- MATUŠKA, Alexander: Šalda. In: *Dielo II*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 420 – 446.
- MRÁZ, Andrej: Na návšteve u Šaldu. In: *Elán*, roč. 7, 1937, č. 8, s. 1 – 2.
- NOVOMESKÝ, Ladislav: *Manifesty a protesty. Výber zo statí a príspevkov o kultúre a umení*. Bratislava : Epoque, 1970.
- NOVOMESKÝ, Ladislav: Náš Šalda („Dělník a tvůrce lidství“). In: *Romboid*, roč. 2, 1967, č. 2, s. 47 – 50.
- Pol hodinka s najslávnejším mužom českej literárnej kritiky [autor neuvedený]. In: *DAV*, roč. 3, 1929, č. 7, s. 94.
- Príspevky k dějinám slovakistiky na FF UK*. Vedecký redaktor Rudolf Chmel. Praha : Filozofická fakulta UK v Praze, 1998.
- ROSENBAUM, Karol (ed.): *Československý literární kontext*. Bratislava – Praha : Slovenský spisovateľ – Československý spisovateľ, 1980.
- ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy II. 1919 – 1921*. Praha : Československý spisovateľ, 1959.
- ŠALDA, F. X.: *Šaldův zápisník I. 1928 – 1929*. Praha : Československý spisovateľ, 1990.
- ŠALDA, F. X.: *Šaldův zápisník VII. 1934 – 1935*. Praha : Český spisovateľ, 1994.
- ŠMATLÁK, Stanislav: Šalda a jeho „slovenský rozmer“. In: *Romboid*, roč. 22, 1987, č. 5, s. 4 – 11.
- ŠTOLL, Ladislav: *Občan F. X. Šalda*. Praha : Československý spisovateľ, 1977.
- VANOVIČ, Július: *Chvála a skepsa. Kniha o Alexandrovi Matuškoví*. Ivanka pri Dunaji : F. R. & G., 2007.
- VANOVIČ, Július: *Osobnosť Václava Černého*. Bratislava : Kalligram, 1999.
- VODIČKA, Felix: Šaldova kritická metóda. In: *Kultúrny život*, roč. 22, 1967, č. 50, s. 7.

Mgr. Radoslav Passia
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
SR
e-mail: rpassia@gmail.com